

ДОСЛІДЖЕННЯ

ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА

The Encyclopedia Herald of Ukraine

2022. Vol. 14

DOI: 10.37068/evu.14.2

Article history:

received 10/11/2022

accepted 12/12/2022

published 15/12/2022

Citation: Stepanenko, M. (2022). The lingual picture of the world and the encyclopedia discourse: cognition, pre-text, and postscript. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 14, 9-26. <http://doi.org/10.37068/evu.14.2>

© 2022 Author

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution licence, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ISSN 2706-9990 (print)
ISSN 2707-000X (online)

Мовна картина світу й енциклопедичний дискурс: когніція, претекст, постскрипtum

Микола Степаненко

Національний університет біоресурсів
і природокористування України, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6727-1265

E-mail: myk_ivan@ukr.net

Резюме

Статтю присвячено аналізу когнітивного механізму лінгвального об'єктивування концептуальної картини світу в проєкції на один із вершинних результатів вербалізації – представлення предметів, явищ, подій, понять, дій, процесів, станів, відношень тощо у вигляді гасел, що відповідають усім канонам енциклопедистики. З'ясовано алгоритм дії універсальної та специфічної когніції, їхній вплив на різновекторну процедуру структурування дефініцій в енциклопедичних і лінгвістичних словниках. Виняткову увагу приділено системному описові таких важливих аспектів досліджуваного когнітивного процесу, як гармонійна взаємодія питомого ресурсу мови й запозичень, ідеологічна узуалізація динамічного корпусу політичної лексики, актуалізація раніше неактуалізованих номінативних одиниць, розширення або звуження семантичного обсягу й конотативного потенціалу окремих знакових лексем, функційно-стильове, емоційно-експресивне, синхронно-оцінне маркування реєстрових одиниць, адекватне лексикографічне інтерпретування ідеологічно релевантної інформації.

Ключові слова

Концептуальна картина світу, універсальна / специфічна когніція, енциклопедистика, енциклопедичні / лінгвістичні словники, ідеологічна узуалізація, політична лексика, лексикографічний опис.

The lingual picture of the world and the encyclopedia discourse: cognition, pre-text, and postscript

Mykola Stepanenko

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6727-1265

E-mail: myk_ivan@ukr.net

Abstract

The article embraces an in-depth analysis of the cognitive mechanism of the conceptual world-image lingual objectivity in projection onto the one of its top verbal results – the presentation of objects, phenomena, events, concepts, actions, processes, states, relations, etc. in the form of slogans, corresponding to the encyclopedia. As a result, the algorithm of universal and specific cognition actions was logically clarified; its impact on the multi-vector procedure of structuring definitions in encyclopedic and linguistic dictionaries has been ascertained in succession. Special attention was paid to systematic analysis of such crucial aspects of the cognitive process under research as harmonic interaction of specific lingual resource and borrowings and ideological usualization. The latter one was determined by the replenishment of the political vocabulary replenishment, actualization of previously unactualized nominative units, the extension / narrowing of the semantic scope and connotative potential of the certain lexemes-markers, functional-stylistic, emotional-expressive, and synchronous-evaluative ranging of registered units, and also an adequate lexicographic interpretation of the ideologically relevant information.

Keywords

Conceptual world-image, universal / specific cognition, encyclopedic studies, encyclopaedic / linguistic dictionaries, ideological usualization, political vocabulary, lexicographic description.

Зміни, що їх переживає будь-яке суспільство, знаходять безпосереднє віддзеркалення в мові. Існують різні технології лінгвального об'єктивування концептуальної картини світу – предметів, явищ, подій, понять, дій, процесів, станів, відношень та інших сутностей реальності загалом або окремих її фрагментів – у вигляді звукових комплексів із закріпленими за ними суспільною практикою значеннями, вершинною репрезентацією яких є енциклопедичні дефініції різного обсягу й фахового призначення. Процес вербалізації пов'язаний із дією низки взаємозумовлювальних когнітивних механізмів, з-поміж яких вирізняється передусім універсальна та специфічна когніція. Універсальна когніція (базис людства) – це процеси одержання з навколишнього середовища через дискурсивне мислення, згорнуті й інтуїтивні розумові операції загальної інформації або конкретних, часткових, фонових знань про мову як найважливіший засіб комунікації, засіб формування і вираження думок та почуттів, засіб пізнання і перетворення дійсності. Призначення специфічної когніції (поліетнобазису, моноетнобазису) інше – отримання й оброблення, тобто аналіз, зміна, переформатування, корегування і под., інформації, що стосується 1) мовних груп, об'єднаних за принципом генетичної спорідненості, набутої в процесі мовного контактування, подібності й відмінності будови, функцій та сфери використання, оцінки корінним етносом й іншомовними етносами, а також 2) осіб взятих мов, кожна з яких “членує світ по-своєму” (Єрмоленко, 2009, с. 95), отже, наділена іманентними внутрішніми характеристиками та вербалізаційними кодами, або 3) окремих мовних одиниць із властивим їм набором

диференційних ознак. Що ж до специфіки мовних одиниць, то вони мають моноформатне (фонема, лексема, фразема, дериватема, морфема, синтаксема, стилістема) й поліформатне (фонетичний, лексичний, фразеологічний, словотвірний, морфологічний, синтаксичний, стилістичний стратуми) представлення, побутують як компоненти парадигматичних, синтагматичних, ієрархічних або будь-яких інших системних утворень із притаманними їм критеріями ідентифікування, класифікування, способами внутрішнього структурування та зовнішнього контактування. Взаємопов'язані причинно-наслідковими, родо-видовими й іншими відношеннями універсальні і специфічні когнітологічні підходи до аналізу мов (мови) та комплексного чи фрагментарного інтерпретування мовних одиниць (мовної одиниці), мовних явищ (мовного явища) перебувають у прямих або опосередкованих детермінативних зв'язках з інтра- та екстралінгвальними чинниками, що програмують, визначають і забезпечують в аналізованій гетерогенній лінгвістичній парадигмі дослідницький поступ з усім його реальним та потенційним репрезентативним спектром.

Важливою для характеризованого когнітивного процесу, інтенційно запрограмованого на енциклопедичну актуалізацію, є взаємодія питомого ресурсу мови й запозичень. Ідеальною моделлю концептуалізації навколишньої дійсності через національно-мовну картину світу, яка не є статичною, а має, за справедливим твердженням С. Єрмоленко, мінливу стійкість (2009, с. 94), варто вважати ту, що оперта на гармонійний синтез опозиції “своє / чуже”, її “розумну” пропорцію, ту, яка не вимагає процедури вдокладненого декодування на рецептивному зрізі. Однак в українськомовному просторі нині відчутно домінує інша еволюційна модель: питомі лексичні, словотвірні, граматичні чи інші мовні одиниці починають конкурувати з образно поіменованими І. Огієнком в його відомій праці “Наука про рідномовні обов'язки” яловими словами, словоформами, афіксами, синтаксичними утвореннями через надмірну їхню присутність в усіх стилях, поступово й найчастіше вже безповоротно відходячи на маргінеси, звужуючи радіус свого функціонування – нерідко аж до повного зникнення. Регулярнішою стала практика, коли суспільство беззастережно сприймає мовні запозичення, не чинить спротиву такому явищу, повністю дистанціюється від пуристичної тенденції. Цей, на перший погляд, позитивний напрям розширення корпусу мови має очевидні негативні наслідки: зміст адресованої широкому колу реципієнтів інформації для багатьох людей стає малозрозумілим, а для окремих – і зовсім недоступним. Ідеться не про національну термінологію з її специфічною практикою використання запозичень, а про загальноповживану мову і про її тематично-стилістичне розгалуження.

Прикметно, що навіть освітню галузь, яка покликана дбати про реалізацію таких загальнодидактичних стандартів, як точність, зрозумілість, доступність, посиленість, свідомість та активність, міцність засвоєння знань, умінь і навичок, заповнили чужомовні слова, розпливчасто потрактовані як терміни, номени новітньої методики навчання шкільних предметів [*гейміфікація* – використання ігрових практик у неігровому освітньому середовищі; *кластер-метод* – виділення смислових одиниць тексту та їхня графічна візуалізація у формі схеми (карти); *метод кейса* – груповий метод діяльності, коли спікери груп презентують ідеї колективного розв'язання проблеми, а всі інші слухають і в разі потреби уточнюють, корегують інформацію, ставлять питання, обмінюються думками, роблять висновки; *прийом “Фішбоун”* (“Риб'яча кістка”) – візуалізація порушеної проблеми та її розв'язання у формі риб'ячого скелета з такими графічно актуалізованими сегментами: голова – тема (проблемне питання), верхні кістки – основні поняття теми (факти), нижні кістки – суть проблеми, явища, поняття (причини),

хвіст – висновок (шлях розв’язання проблеми, відповідь на питання); технології “*Воркшоп*” – інтерактивне заняття з високою інтенсивністю групової взаємодії, обов’язковим використанням інформації з власного досвіду й індивідуальною рефлексією як результатом обговорення проблеми, “*Сторі(у)елінг*” – спосіб передачі інформації, емоційно пережитих історій від власного імені, який активізує пізнавальну діяльність слухачів, посилює вплив отриманої інформації на людину] (див.: Маленко, 2019, с. 16–21). Аналізований розряд доповнюють лексеми–найменування 1) неформальних педагогічних посад, 2) конкретних представників новітньої освітньої системи, за якими закріплено специфічні професійні обов’язки вчителя, 3) здійснювану ним індивідуалізовану освітньо-виховну діяльність, 4) її пріоритети та 5) можливих учасників (*едвайзер* – людина з глибокими знання в педагогічній галузі; *коуч* – фахівець, який проводить тренування, спрямовані передусім на створення згуртованого колективу ↔ *коучинг* – творча суб’єктно-суб’єктна взаємодія, спрямована на виявлення та реалізацію потенціалу того, хто навчається, для досягнення ним високого освітньо-професійного, соціального, особистісного розвитку; *ментор* – експерт у педагогічній галузі, людина, яка має великий досвід і готова поділитися ним із менш компетентними фахівцями ↔ *менторство* – процес комунікації досвідченого педагога з менш досвідченими суб’єктами (учнями, студентами), у процесі якого здійснюється передача досвіду, певних знань; *тьютор* – особа, яка проводить з учнями, студентами індивідуальні або групові додаткові заняття ↔ *тьюторинг* – метод індивідуальної турботи про підопічного, що базується на взаєминах “майстер–учень” і передбачає самореалізацію особистості; *фасилітатор* – учитель, завдання якого полягає в стимулюванні та спрямуванні самостійного пошуку інформації для спільної діяльності учнів ↔ *фасилітація* – специфічний вид педагогічної діяльності, завдання якого – допомогти учневі, студенту в усвідомленні себе як самодостатньої особистості, підтримання прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення; організований у групі процес колективного розв’язання проблем, яким керує фасилітатор, *фасилітований* – той, кого фасилітують, *фасилітувальник* – той, хто фасилітує, *фасилітативність* – якість особистості).

До багатьох із них неважко дібрати українські відповідники (*коуч* – тренер, *тьютор* – наставник, вихователь, *ментор* – наставник, порадник, консультант), що з успіхом пропонує авторка проекту “Протианглiзм” І. Фаріон. Через різні засоби масової інформації (див., напр.: Протианглiзм, 2021; Фаріон, 2021) вона ділиться своїми міркуваннями на тему *англiзмiв* (лексичні запозичення в українській мові з англійської мови або перекладені з неї чи утворені за її зразком), *англiзацiї* (активізація процесу напливу англiзмiв в українську мову), *англiзаторiв* (ті, хто здійснює англiзацiю), *англоварваризацiї* (публічне приниження питомого мовного ресурсу й піднесення того, що проникає в українську мову безпосередньо з англійської мови або опосередковано через неї) (Протианглiзм, 2021). Аналізуючи недоречність активізації у словниковому складі української мови англійської лексеми *facilitate* “[(fəˈsɪlɪteɪt] v (past і p. p. facilitated, pres. p. facilitating) полегшувати, просувати, сприяти, progress [ˈprɒvɜːs] n to facilitate ~ сприяти розвитку” з пучком її похідних лексико-граматичних трансформацій – *facilitation* (“сприяння третьої сторони у розв’язанні конфлікту”), *facilitator* (“ведучий, людина чи річ, що полегшує дію чи процес”), яка насправді походить з латинської мови, де *facilis* означає “легко”, що, своєю чергою, похідник від *facio* “робити, чинити, діяти та ін.”, – І. Фаріон небезпідставно критикує освітніх реформаторів, називаючи їх “освітніми руйнаторами”, за те, що ті “не здатні творити освіту на питомій національній основі”, а “механічно запозичують чужі освітні практики і вживають цей англiзм латинського

походження під час проведення ... тренінгів (замість вишкোলів) у школі та виші, приписуючи йому найрізноманітніші роздроблені смисли, які преспокійно передають наші слова на зразок керівник, помічник (асистент), провідник, ведучий. Нема жодного сенсу списувати стоси паперу, аби пояснити значення невмотивованого запозичення замість того, аби розширювати значення питомих слів. Найвідповідніше наше слово в цій ситуації – це помічник” (Протианглізм, 2021).

Не можна не згадати про вплив на розвій мови і її важливої царини енциклопедистики такого складного суспільного феномену, як ідеологія. Загальновідомо, що в полівекторних ідеологічних етнопросторах одні й ті самі реалії дійсності трактують та оцінюють неоднаково, тобто виникає онемасіологічний прецедент: явища, предмети, події факти з огляду на різні способи їхнього відрефлексування на рівні колективних дій, ідей, прагнень людей і виформувані внаслідок цього суспільної свідомості будуть тлумачитися з позицій гетерогенності, подеколи навіть полярно, що виразно транлює офіційні погляди й бажану, силоміць упродовжувану, не з доброї волі узаконену аксіологічну зорієнтованість панівних у суспільстві ідеологічних стратегій, екстрапольованих на історично-темпоральну вісь з її основними фазами – початком, триванням і спадом. Така норма концептуалізації світу, що оточує людину, через мовний код, як не парадоксально, може позначатися не лише на способах витлумачення структури значень від найзагальнішого до найконкретнішого його формату, а й на принципах укладання словників (див.: Вихованець, Непокупний, Ткаченко, 2002). Не тільки цей когнітивний процес, а й усі проаналізовані вище, а також ті, про які не мовлено, знаходять послідовне та системне відображення в енциклопедичній сфері. Для української словникової традиції в її діяхронній проекції аналізована заангажованість позамовною реальністю – не виняток, а радше звична річ. Яскравим потвердженням проартикульованого є використовувану в радянський час система функційно-стилістичних, емоційно-експресивних, синхронно-оцінних маркувань і припасування її до ідеологічно скомпрометованих слів, виразів, а ще – перетасування в режимі ручного регулювання через указівки згори корпусу офіційно реєстрових одиниць. Активно впроваджені в добу незалежності процеси, пов’язані з реабілітацією репресованої лексики, переведенням окремих слів і їх розрядів із обарвлені за різними пейоративними критеріями зони до стилістично нейтральної або позитивно конотованої, поверненням до загальноживаних одиниць, незаконно вилучених власне українських граматичних форм, засудженням вимоги до протиприродної “української словотворчості: нову лексику й термінологію творити шляхом калькування (копіювання) лексики “старшого брата””, щоб вони “якнайбільше скидалися на “общепонятную”” (Караванський, 2001), відбувалися небезболісно, часто наражалися на зорганізований певними силами й підтримуваний впливовими засобами масової інформації суспільний спротив.

У центрі ідеологічних протиборств ХХ–ХХІ ст. перебував український правопис через відому причину: він є одним із фундаментальних чинників консолідування етносу, промовистим маркером самобутніх рис української мови, її одмінностей від інших споріднених мов, зокрема російської, що мала привілейований статус мови міжнародного спілкування в СРСР. Суперечки навколо орфографічного кодексу, що велися в періоди національного піднесення збіглого століття (ренесансні 20-ті й довгоочікувані та обнадійливі 90-ті роки), не припинилися і в ХХІ сторіччі. Узаконені чергові редакції українського орфографічного кодексу (1990, 1993, 2019 рр.) об’єднує низка чинників, передусім те, 1) що вони – бліді копії пропонувані для всенародного обговорення правописних моделей та індивідуальних, колективних рекомендацій, пропо-

зицій, побажань, які надходили від авторитетних учених, майстрів слова, культурних працівників, усіх, хто “прагне писати, дотримуючись норм сучасної української літературної мови” (Мазніченко та ін., 2019, с. 2); 2) що скрипниківській правописній практиці не судилося опинитися в новітньому історичному контексті на правах одного з важливих атрибутів українськості; 3) що радикальні новації, які базувалися “на всьому історичному досвіді ... творення” правописних стандартів (Бурячок, 1995, с. 16), так і не переступили межі пропозицій та побажань; 4) що знаковий крок на шляху реформування орфографічної системи – “Проект найновішої редакції українського правопису” (1989–1990 рр.) – не легітимізувався навіть у найпростішому форматі, позаяк знову спрацювали майстерно апробовані раніше технології про нібито складність, архаїчність нововведень, їхню зорієнтованість не на східно-, а на західноукраїнську або діаспорну орфографічну традицію і т. ін.; 5) що оприявлена на I Міжнародному конгресі українців ідея створення для українців усього світу фондованого на засадах соборності правопису не знайшла належного втілення; 6) що поставлене “перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку ... найскладніше із завдань – пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, і різночасовими прикметами української мовної традиції – з другого” – й реалізація його “з позицій історичної та етнографічної соборності української мови й української нації” (Мазніченко та ін., 2019, с. 10) була й залишається проблемою з проблем, хоч і передбачалося, що вона в максимально короткий термін неодмінно розв’яжеться, а чергове реформування правописної системи гідно поповнить список важливих мовнополітичних і мовнозаконодавчих справ доби незалежності та й усієї історії становлення української літературно-писемної мови.

Непокоїть і те, що в авторитетних наукових дослідженнях, енциклопедичних і лінгвістичних словниках, навіть у мовознавчих студіях (!) спостережено орфографічну непослідовність, неоперативне реагування на узаконені зміни в правописі або свідоме ігнорування їх. Де-факто – автори, авторські колективи, редактори, відповідальні за випуски й усі причетні до цього процесу особи зобов’язані без будь-яких застережень та відтермінувань використовувати в повному обсязі передбачені новими редакціями українського правопису нововведення, що стосуються всіх його підсистем: графіки (зокрема, послідовне вживання відповідно до дії варіантної / неваріантної норми літери *г*, яка передає на письмі зімкнений приголосний в українських, давньозапозичених, зукраїнізованих словах-апелятивах і похідних від них утвореннях, а також у власних назвах), орфографії і пунктуації. Де-юре – відчутно заявляє про себе інша тенденція: часткове врахування новітніх орфографічних норм або, як не дивно, повне ігнорування їх. Відхиленням від норми є послуговування некодифікованими правилами, які закладені в документі, що лише претендує на чинний майбутній правописний кодекс. Удавання до цього орфографічного варіанту активізувалося після бурхливого обговорення “Проекту найновішої редакції українського правопису”, яке пробудило національну свідомість, розширило коло шанувальників так званої “скрипниківки”. Серед ревних її захисників і пропагувальників – журналісти загальноукраїнського телевізійного каналу СТБ, які й дотепер продовжують реанімувати та легітимізувати вилучені після згортання українізації правила написання і вимови окремих питомих та іншомовних слів і їхніх форм, дбають про розширення функційного простору вилучених з ужитку в процесі боротьби з українським буржуазним націоналізмом на мовному фронті лексичних одиниць, усталених виразів, власне українських граматичних форм, національно конотованих фразеологічних структур. “... В деяких програмах СТБ, як один

з небагатьох українських телеканалів, – читаємо у Вікіпедії, – використовував окремі правила Харківського правопису, тим самим наразившись як на схвальні, так і на критичні відгуки громадськості” (СТБ, 2022). Не зайвим буде сказати, що цей авторитетний канал одним із найважливіших завдань уважав упровадження моди на красиве українське мовлення. Він виробив для себе мовну політику, якої послідовно дотримувався. Допомігав каналові Інститут української мови НАН України. Творчим вінцем такої спільної праці стала книга “Громова, або де ми помиляємося...”, яка сприяла і сприяє “підвищенню рівня культури українського мовлення не лише в телевізійних засобах масової інформації, а й в інших сферах життя українського суспільства” (Городенська, Кабак, 2006).

Послідовними оборонцями й пропагувальниками правописної системи 1928–1929 рр. стали також науковці, письменники, освітяни, видавці та інші категорії людей, які впливають на перебіг суспільних подій. Не опинилися поза рамками цієї чутливої для українського суспільства проблеми й словникарі. Нерідко в лексикографічних працях, як і в наукових та публіцистичних розвідках, навіть у мовознавчих студіях (!) з’являлися коментарі про орієнтування їхніх авторів не на чинний правопис, а на “скрипниківку”, що знайшла своє найлогічніше й найсистемніше продовження в підготовленому провідними вченими-мовознавцями – В. Німчуком, А. Грищенком, І. Вихованцем, К. Городенською, С. Головащук, Н. Клименко, О. Пономарівим, Н. Тоцькою – “Проекті найновішої редакції українського правопису”. Українське суспільство, повертаючись на новому етапі свого ренесансу до національно-, мовно-когнітивного досвіду доби українізації, найактивніше підтримало такі орфографічні традиції:

- уживання літери **и** на початку українських питомих та засвоєних слів перед приголосними **н** та **р**, на початку відповідних вигуків, звуконаслідувань і похідних від них утворень: *ишний, ирій, ирод, ич!, икати* (пор.: *вирій, гикавка*);

- уживання флексії **-и** в іменниках третьої відміни з кінцевою групою приголосних, а також у словах *кров, любов, осінь, сіль, Русь* у родовому відмінку;

- уживання закінчення **-и** в родовому відмінку однини іменників четвертої відміни, які, відмінюючись, приймають **-ен**: *ім’я – ім-ен-и*;

- відмінювання іноземних запозичень – іменників на **-о**, крім тих, у яких перед **-о** є інші голосні: *кіно – кіна, бюро – бюра* й т. ін.;

- уживання як нормативних паралельних форм: *ефір – етер, кафедра – катедра, марафон – маратон* і т. ін. у словах грецького походження на місці букви **θ (th)**;

- поширення “правила дев’ятки” на правопис іншомовних власних назв: *Аристотель, Едип, Сизиф; Занзібар, Сиракузи*;

- уживання **ія** всередині слів іншомовного походження на місці **ia**: *артеріяльний, геніяльний, матеріял*;

- передавання іншомовного дифтонга *ai* через *av* у загальних найменуваннях: *авдит, авдиторія, авкціон, автобіографія, автор, інаугурація*.

Ухиляння від затверджених Постановою Кабінету Міністрів України правописних норм, тобто чинних, і послуговування тими, які послідовно заманіфестують специфіку української мови, її відмінності від інших близькоспоріднених мов, але втратили свою юридичну силу, – явища одного порядку, оскільки перебувають поза правовим полем. Парадокс полягає в тому, що українське законодавство, на відміну від французького чи інших, не передбачає покарання за такі несумісні з духом і буквою закону, з етикою і моральними принципами академізму дії. Вони є абсолютно неприйнятними в освітньо-науковому середовищі, в енциклопедистиці як важливому складникові на-

ціональної культурної спадщини, позаяк її стратегічне завдання – продукувати глобальний щодо змісту (його визначають реальні, добуті з авторитетних джерел факти, переконливі аргументи, незаперечні докази) й бездоганний стосовно форми, головномовного оформлення (його показником є високий рівень грамотності в широкому розумінні цього поняття) текстовий контент у вигляді гасел, структурованих за уніфікованими на рівні світового та вітчизняного досвіду взірцями. Можна з певністю твердити услід за англійським політиком і філософом Ф. Беконом, що словники, як і книжки, – кораблі думки, які мандрують хвилями часу й несуть свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління.

Дискусії на порушені вище винятково актуальні мовні теми тривають, набуваючи періодами особливої гостроти, а нерідко й дисонуючи з пріоритетними принципами українського державотворення. Такий не зовсім привабливий стан речей засвідчує, що аналіз мовної ситуації, формування мовної політики й випрацювання досконалого мовного законодавства в країні потребують виняткової уваги й реальних дій з боку владних структур, а також тих інституцій, які покликані опікуватися цими важливими складниками гуманітарної аури нації.

Для лексикографії, що “дає науковцям інструмент для найповнішої і найточнішої фіксації фактів духовної культури народу” (Мовчун, 2018, с.112), та енциклопедичної справи загалом, крім таких стратегічних алгоритмів когніції, як вербальна об’єктивація на основі колективного й індивідуального досвіду концептуальної картини світу й логічна операція, яка розкриває самодостатній зміст денотата через призму його загальних та істотних релевантно-диференційних ознак і встановлення місця в системі матеріального світу, не менш сутнісним є оперативне реагування на радикальні й навіть зовсім непримітні зміни в суспільстві. Вони не можуть безслідно зникнути у вирі історії.

Вербалізовані й реально ідентифіковані конкретні денотати, які “є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості” (Селіванова, 2006, с. 365), можуть корелювати чи не корелювати з узаконеними, утрадиційненими локативно-темпоральними координатами, тобто мати свій ареал поширення, фази існування, закріпленість на аксіологічній шкалі з її атропоцентричними та етноцентричними квалітативними позначками. Отже, предмети, явища, процеси, стани, ознаки, властивості, відношення, ситуації, життєві стратегії як конкретні репрезентанти денотатів, що в сукупності формують мовну картину світу, протягом певного часу або не змінюють своєї денотативної та конотативної природи й зафіксованих в енциклопедичному просторі дефініційних параметрів, або еволюціонують із різною мірою інтенсивності, розширюючи / звужуючи локативний радіус, набуваючи синхронної оцінної якості – посилення / послаблення притаманного їм статусу меліоративності / пейоративності. Ці трансформації найвиразніше демонструє вже згадувана в контексті, близькому до аналізованого, ідеологічна сфера. Відновлення Україною незалежності після розпаду Радянського Союзу, процеси активного національного відродження, що логічно продовжили державно-національні традиції УНР, зумовили появу й утвердження іншої системи ідей, переконань, цінностей, установок. Вони ґрунтуються головномовно на тих принципах плюралізму в різних сферах суспільного життя, передовсім ідеологічно-культурній, які змінили підтримувану й заохочувану в Радянському Союзі пропаганду комуністичної ідеології, монопольної влади КПРС, імперської влади, партноменклатури.

Нова національна доктрина покликана до життя якісно відмінний інформативно-енциклопедичний ресурс, який би адекватно репрезентував “сукупність уявлень,

переконань та ідей, зосереджених на стосунках людей” у незалежній Україні та “призначених виправдовувати чи змінювати ці взаємини, об’єднуючи людей для колективних дій” (Лісовий, 2011, с. 204). Як слушно зауважує відомий фахівець у цій галузі М. Железняк, з-поміж невідкладних завдань уседержавного значення цілком логічно й прогнозовано з огляду на традицію українського державотворення на початку ХХ століття опинилося і таке: “побачити й інтерпретувати нове, що з’явилося в житті українського суспільства, і включити його в багатющу, справді грандіозну картину реальної України в усіх аспектах, причому на рівні всіх регіонів, що особливо важливе з огляду на активізацію регіонального життя в Україні” (Железняк, 2009, с. 1080). Українська енциклопедистика за відносно нетривалий термін досягла значних успіхів. Побачили світ численні енциклопедичні видання, зокрема енциклопедичні довідники, енциклопедичні словники, енциклопедичні словники-довідники, словники-енциклопедії, довідники-енциклопедії, а згодом й енциклопедичні онлайн-ресурси, що нині набули, насамперед через свою прагматичність, особливої популярності, та фундаментальні енциклопедії. Окремо варто вияскравити місце й роль в аналізованій парадигмі національного духовно-інтелектуального розвитку “Енциклопедії Сучасної України” (ЕСУ), яка почала виходити друком від 2001 року. Цей успішний, своєчасний і перспективний проєкт НАН України перевершив “Українську Радянську Енциклопедію” в 17 т. і обсягом, і, що є по-особливому важливим, змістом, його національною та патріотичною вкоріненістю. Багатотомна праця “охоплює всі сфери буття України, від географічного положення, природи, історії, політичного устрою, економіки й промисловості, науки, культури, мистецтва, літератури – до спорту й молодіжної субкультури” (Железняк, 2009, с. 1080). Досягнені ваговиті результати – це, за стратегією творців, лише пів успіху. Основне ж полягає в тому, що ЕСУ “покликана створити передумови для підготовки і видання Української універсальної енциклопедії (Національної енциклопедії України) – як найвищого узагальнення і систематизації суми наших знань про світ і про себе, як свідчення інтелектуального і культурного потенціалу нашого суспільства, нашої здатності до самопрезентації в сучасному насиченому світовому інформаційному просторі, спроможності посісти належне місце у світовій культурній взаємодії” (Железняк, 2009, с. 1080). Це не амбітні цілі, не якісь промоційні, меркантильно пущені в хід наративи, а цілком реальна перспектива найбільшої української енциклопедії за кількістю томів і гасел, що засвідчують 24 оприявлених томи, кожен із яких особіно, а всі вони в органічній концептуальній сувіязі зарекомендували себе “цінним для соціуму інформаційним джерелом” (Железняк, 2021, с. 22). Сказане потверджують також результати веб-опитування, здійсненого в 2021 році за допомогою анкетування, респондентами якого були мешканці більшості областей України (92%) й інших держав (8%). Одержано схвальні відгуки, які об’єднує думка одного з користувачів ЕСУ: “Це високо компетентна, корисна енциклопедія, що на часі” (Железняк, 2021, с. 37). Посилює репрезентативність вибірки освітній індекс опитаних: “35,4% – користувачі з науковим ступенем кандидата чи доктора наук або претенденти на них (аспіранти, докторанти), 20% – спеціалісти або магістри (гуманітарний профіль), 18% – спеціалісти або магістри (негуманітарний профіль), 12% – школярі або студенти, 9% – молодші спеціалісти, 5% – бакалаври” (Железняк, 2009, с. 22).

Що ж до вже згадуваної функційно активної в часи національного розвитку динаміки, пов’язаної з дією ідеологічних чинників, то її мовними репрезентантами є спеціалізовані енциклопедії і мовознавчі словники. Системні характерологічні відомості вміщено в тлумачних словниках. До типових змін, які зафіксовано в цих лексикографічних

джерелах, уналежнено такі: 1) уведення до реєстру лексем, які з ідеологічних причин замовчувалися або й заборонялися; 2) розширення словникового складу лексичними поняттями, що номінують нові події, явища, факти тощо; 3) набуття номінативами нових або втрата ними колишніх ідеологічних та інших маркерів; 4) розширення семантичної структури чинних слів новими значеннями або лексико-семантичними варіантами значення. Ступінь розглядуваної новизни умовний, оскільки окремі з визначених динамічних процесів є новаційними лише в материковій Україні. У діаспорі ж вони не вилучені з енциклопедичних студій і потрактовані за іншими критеріями, які не збігаються з радянськими ідеологемами. Про них також подано інформацію в гаслах. Наприклад, в “Енциклопедії Українознавства”, що є “важливим чинником культурологічного “кровообігу” [українського – М.С.] суспільства поряд з енциклопедіями світового міжнародного характеру” (Кубійович, 1993, т. 1, с. X), представлено статтю про С. Бандеру (Кубійович, 1993, т. 1, с. 87) та інших політичних і держаних діячів, яких радянська система визнала ворогами народу. До цього видання ввійшли також деривати, мотивовані онімом й об’єднані словотвірним значенням “особа за належністю до ідеологічного, політичного угруповання”: *бандерівець* – “чл. фракції ОУН, а від 1941 підпільної орг-ції, очоленої С. Бандерою. Більш. пропаганда вживає назви Б. на означення учасника сучасної укр. визвольної боротьби і антибольш. спротиву” (Кубійович, 1993, т.1, с.88). У виданому в 70–80-х роках ХХ століття “Словникові української мови” в 11 томах, що є першим тлумачним словником української мови із реєстром понад 134 тис. одиниць, справді “епохальною для другої половини ХХ ст. працею”, яка, “без сумніву, залишатиметься еталонною й авторитетною” (Мовчун, 2018, с. 112), статті з мотивувальним компонентом *Бандера*, як і варто сподіватися, не знайти. Укладачі додаткового тому до цієї фундаментальної праці (2017 р.) у передньому слові наголошують, що таких ідеологічних обмежень стосовно персоналій та джерельної бази словників, які були в колишньому Союзі РСР, не мала жодна зі слов’янських країн, “до лексикологічного вивчення і використання матеріалів ... не допускалися тексти широкого кола авторів, на чії імена й твори впродовж 30–70-х років ХХ ст. влада наклала суворе табу чи печать, чи замовчування” (Гриценко та ін., 2017, кн. 1, с. III). Заборонялося все, що бодай малими штрихами не корелювало із теорією та практикою будівництва лихого пам’яті соціалістично-комуністичної системи.

Висліди цього всього очевидні: відсутність у реєстрі багатьох знакових для української історії, культури постатей, викреслення з історичного контексту подій, понять, які віддзеркалюють досягнення, героїчне минуле українського народу, надлишкове використання радянського ілюстративного матеріалу. “Мазепинсько-петлюрівсько-бандерівські” гасла офіційно з’явилися пізніше – у добу незалежності. У “Великому тлумачному словникові української мови” (2001 р.) значне місце надано “таким пластам лексики (економічні, історичні, філософські, політичні поняття, терміни науки та мистецтва), що ... звільнені від ідеологічного навантаження та надмірної політизації” (Бусел, 2001, с. III). З-поміж них і слово *бандерівці* (одн. *бандерівець*) – “Учасники військово-політичних формувань Української повстанської армії в Західній Україні в 1942–1954 рр.” (Бусел, 2001, с. 36). Цю дефініційну структуру уточнено в аналогічних працях, що побачили світ пізніше.

Зокрема, у “Словникові української мови” в 20 томах (2010 р.), одним із засадничих лексикографічних принципів якого є “звільнення ... від рудиментів тоталітарного режиму; денационалізація лексикографічного матеріалу; забезпечення лексикографічної об’єктивності” (Широков, 2010, т. 1, с. 8), не лише видалено цитати з творів класиків

марксизму-ленінізму, а й знято ідеологічну лексику, що в наш час уже втратила сенс і навіть потенційну перспективу стосовно функціонування, очищено тлумачення багатьох реєстрових слів від ідеологічних нашарувань попередньої епохи й розширено або звужено значеннево-стилістичний діапазон гасел, уведено до обігу новий або реанімований лексичний ресурс. Із розряду нововведень – три статті з похідними від антропоніма Бандера утвореннями [*бандерівці (бандерівець, бандерівка), бандерівщина, бандерівський*], причому перша з них має складну будову – основне значення супроводжує лексико-семантичний варіант з експліцитно актуалізованим інформативним планом: 1. *Бандерівці* (одн. *бандерівець, бандерівка*). Члени військово-політичних формувань контрольованої ОУН(р) Української повстанської армії в Західній Україні в 40–50-х роках ХХ ст. на чолі зі С. Бандерою; // Прихильники національно-визвольного руху 40 – 50-х рр. ХХ ст. у Західній Україні. 2. *Бандерівщина*. розм. Назва національного руху в Західній Україні на чолі зі С. Бандерою в 40–50-х рр. ХХ ст. 3. *Бандерівський*. Прикм. до бандерівці (Широков, 2010, т. 1, с. 349). Дещо в іншому лексикографічному вимірі постають аналізовані відонімні лексеми в додатковому томі до “Словника української мови” в 11 томах: *Бандерівці* (одн. *бандерівець, бандерівка*). 1. іст. Члени Організації українських націоналістів, яку очолював Степан Бандера. 2. перен., розм., схв. або несхв. Свідомі українці. 3. *Бандерівський*. Прикм. до бандерівці. (Гриценко та ін., 2017, кн.1, с. 43).

Як бачимо, аналізована лексема, мотивувальною основою якої є власне прецедентне ім'я, активно еволюціонує в бік розширення семантичного обсягу і словотвірного потенціалу. Вияскравлення переносного значення “Свідомі українці” – адекватна когнітивно-вербалізаційна реакція на політичну ситуацію в Україні. Процес семантичної експансії пожвавився після Помаранчевої революції, коли номінація *бандерівці* почала стосуватися не тільки тих українських націоналістів, які вважали себе односторонніми, прибічниками ОУН, позиціонували себе прихильниками найрадикальніших методів боротьби за самостійну Україну, не лише представників українського націоналістичного підпілля, вихідців із західних земель України, а й усіх, для кого Україна – соборна, самостійна, незалежна, унітарна держава. Це збірний образ проєвропейських, прозахідних українців, прихильників Майдану вже як національного й навіть світового архетипу свободи. Формування семантичної структури цього іменника триває. Оригінальної динаміки воно набуло під дією такого екстралігвального чинника, як повномасштабне вторгнення в Україну військ Російської Федерації. У номінативному полі з інтегративною семою *‘бандерівці’* опинилася, за оцінкою росіян, українська влада. Отже, іменникова лексема *бандерівці* набуває етнонімних рис, тобто здатності функціонувати в одній парадигмі з лексичними одиницями *українці, малороси, хохли, русини, мазепинці*, які залежно від адресанта оцінки експлікують різну конотацію. Є підстави твердити, що вона в недалекому майбутньому постане в удокладненішій лексикографічній версії принаймні на рівні лексико-семантичного варіанта значення.

Динамічні процеси ідеологізації / деідеологізації пережили й переживають інші знакові лексеми та цілі розряди слів. Яскравим прикладом цього може служити номінація *тризуб*, яку свідомо не зафіксовано в 11-томному “Словникові української мови”. Її повністю вилучено з ужитку через боротьбу з українським буржуазним націоналізмом та релігійним опіумом. Не лексикографовано навіть такого далекого від ідеологічного узусу складника семантичної структури слова *тризуб*, як “У давньогрецькій і давньоримській міфологіях – зброя бога морів – Посейдона – Нептуна” (Бусел, 2001, с. 1266). Гасло “Тризуб” актуалізувалося лише в добу незалежності у словниках різних

типів, енциклопедичних виданнях та енциклопедіях із чітко вирізненим давнім і сучасним українським змістом, системно представленим в “Енциклопедії Українознавства” (Кубійович, 2000, т. 9, с. 3257–3258), а також релігійним та міфологічним.

Інакша історія випала дериватові *жовтоблакитник* та його мотиватові *жовтоблакитний*. У “Словникові української мови” в 11-ти томах і лексикографічних джерелах, пізніше укладених на його базі, спостережено суттєві розбіжності щодо реалізації аналізованими номінативними одиницями ідеологічного змісту. На рівні репрезентованої аналізованим прикметником колористичної семантики “який поєднує в собі жовтий та блакитний кольори” змін не сталося, тоді як переносне значення набуло ідеологічної полярності, пор.: 2. *Жовто-блакитний*. іст. Стос. до української буржуазно-націоналістичної контрреволюції, що мала прапор такого кольору (Білодід, 1971, т. 2, с. 541) – 2. *Жовто-блакитний*. перен. Стос. до національного руху в Україні, символом якого є прапор, що поєднує в собі жовтий і блакитний кольори (Гриценко та ін., 2017, кн. 1, с. 346). Повернено до вжитку субстантивованій прикметник жовтоблакитні, що має форму множини й реалізує семантику “прибічники національної і державної самостійності України” (Гриценко та ін., 2017, кн. 1, с. 346). Аналогічна лексикографічна трансформація характерна для іменника прикметникового походження жовтоблакитник, пор.: *Жовтоблакитник*. зневажл. Представник української буржуазно-націоналістичної контрреволюції (Білодід, 1971, т. 2, с. 541) – *Жовтоблакитник*. іст. Назва прихильників української національної ідеї (Бусел, 2001, с. 277); *Жовтоблакитник*. іст., зневажл. Представник сил української національно-державної орієнтації (у мові політичних опонентів під час громадянської війни й пізніше) (Широков, 2010, т. 4, с. 771); *Жовтоблакитник*. несхв. Про прибічників української національної ідеї (Гриценко та ін., 2017, кн. 1, с. 346). Викликають роздуми й суперечності стосовно вмотивованості / невмотивованості обмежувальних позначок несхв. та іст. Можна твердити, що сутнісна для лексикографічного опису процедура встановлення функційної специфікації не сягнула свого завершального етапу. Варто наголосити й на тому, що таке дисонування – поширене явище у словництві.

З-поміж особливих, відповідальних і обов’язкових завдань енциклопедистики – оперативне фіксування нових подій, явищ, фактів і тих, що еволюціонують, перебувають у стадії розвитку з притаманними йому різноспрямованими, часто непередбачуваними, навіть радикально відмінними наслідками. На цьому етапові дефініювання важливо тримати на оці те, що стане опертям “авторитетного подання інформації з широкого кола питань” (Железняк, 2017, с. 8), підмурком майбутніх гасел. Бажаний результат, зрозуміло, забезпечить сумлінна праця дослідників, а ще – світоглядно-психологічний чинник. Його зміст визначає те, що “на лексикографічну інформацію можуть впливати ідеологічні настанови або симпатії самих укладачів словників. Успіх лексикографічної праці залежить від того, наскільки мовознавці-лексикографи готові відійти від власних ідеологічних уподобань, вийти за межі стереотипів, стати поза ідеологією для її об’єктивного й багатозначного відображення в рамках словникової статті. Для цього їм потрібні знання самої ідеології в усіх її соціально типізованих диференціаціях, щоб в основу власної праці покласти принцип наукової об’єктивності” (Калиновська, 2008, с. 39).

Сьогодні зусилля багатьох дослідників зосереджені довкола проблеми енциклопедичного інтерпретування воєнних дій в Україні. Їх називають по-різному: для росіян – це *спеціальна військова операція* (Еспресо, 25.02.2022), тоді як українців і світу – *незаконна війна Путіна проти України* (Українська правда, 10.10.2022), *третьою світовою*

війна (ZAXID.NET, 29.09.2022), *геноцидна війна на винищення України* (NEWS УКРАЇНА, 18.09.2022). Фактичний матеріал (майже п'ятсот одиниць) засвідчує, що номінативну доміную формулюють синтаксичні структури, основним носієм інформації в яких є мілітарна лексика. Найвищою функційною активністю наділена лексема *війна* – “організована збройна боротьба між державами” (Бусел, 2001, с. 145).

Індивідуалізовані назви денотата “сучасні воєнні дії в Україні” зінтегровано відповідно до семантичної референції конкретизаторів слова-маркера *війна* в такі семантичні моделі: 1) “війна” / “ідеологічна спрямованість”; 2) “війна” / “рушійні сили (рушійна сила)”; 3) “війна” / “мета”; 4) “війна” / “місце”; 5) “війна” / “локальний конфлікт”; 6) “війна” / “нелегітимність”; 7) “війна” / “тактика”; 8) “війна” / “час”; 9) “війна” / “місце в історії суміжних подій”. Вони можуть об'єднуватися між собою й утворювати комбіновані моделі, як-от: “війна” / “ідеологічна спрямованість” / “місце”; “війна” / “ідеологічна спрямованість” / “час”; “війна” / “ідеологічна спрямованість” / “місце” / “час”; “війна” / “ідеологічна спрямованість” / “нелегітимність”; “війна” / “ідеологічна спрямованість” / “нелегітимність” / “місце”; “війна” / “тактика” / “місце”; “війна” / “рушійні сили (рушійна сила)” / “місце”; “війна” / “рушійні сили (рушійна сила)” / “нелегітимність”; “війна” / “рушійні сили (рушійна сила)” / “час”; “війна” / “рушійні сили (рушійна сила)” / “нелегітимність” / “місце”; “війна” / “рушійні сили (рушійна сила)” / “місце в історії суміжних подій”; “війна” / “нелегітимність” / “місце”; “війна” / “локальний конфлікт” / “місце”; “війна” / “локальний конфлікт” / “час”; “війна” / “локальний конфлікт” / “місце” / “час”; “війна” / “нелегітимність” / “час”; “війна” / “нелегітимність” / “місце” / “час”; “війна” / “мета”; “війна” / “мета” / “місце”; “війна” / “місце в історії суміжних подій” / “місце” (див.: Степаненко, 2018, с. 57–83).

До найпродуктивніших належить модель “війна” / “рушійні сили”, формально-граматичним репрезентантом якої є іменниково-прикметникові та іменниково-іменникові конструкції: *кровопролитна російсько-українська війна* (Слово Просвіти, 26.08–07.09.2022), *широкомасштабна війна Російської Федерації проти України* (Слово Просвіти, 11–17.08.2022).

Найуживаніший тип становить найменування *російсько-українська війна*. Можна прогнозувати, що воно має реальну перспективу зайняти нішу офіційної назви воєнної події, яка охопила Україну, і розширити номінативну парадигму воєн, що їх пережило людство: *російсько-шведська війна* (1741–1743), *британсько-французька війна* (1756–1763), *франко-російська війна* (1812), *російсько-турецька війна* (1768–1774, 1877–1878), *російсько-японська війна* (1904–1905) та ін. Із конструкцією *російсько-українська війна* у відношенні семантичної кореференції перебувають номінативні структури на взірць *московсько-українська війна* (Тверезий погляд, 12.10.2022), *кацапсько-москальсько-рашистська війна* (YouTube, 27.03.2022) з експліцитно демонстрованим аксіологічним навантаженням.

Когнітивна особливість енциклопедичного оречевлення аналізованої події полягає в тому, що дефініційні рамки всіх вирізнених моделей досить часто розширюють обарвлені різними стилістичними відтінками компоненти. Найчастіше аксіологічну функцію перебирають на себе неоднорідні стосовно значення прикметники, зокрема ті, для яких ідентифікувальними є семи ‘загальна негативна оцінка’, ‘шкода’, ‘соціальна оцінка’, ‘виділюваність’. Вони сполучаються зі словом-маркером *війна*, нерідко конституюють послідовні синтагматичні ланцюги, що перетворюються на яскраві оцінні маркери події. Процес активного номінування аналізованого денотата відбувається відповідно до лінгво-історичних традицій творення назв воєн і водночас виявляє спе-

цифіку, що засвідчують індивідуально-авторські конструкції з органічно притаманним їм високим ступенем аксіологічності й регулярною метафоричністю: *“хрестовий похід” проти “українських нацистів”* (Українська правда, 02.09.2022), *війна за особисту, родинну, суспільну, державну Свободу* (Слово Просвіти, 22–30.06.2022), *черговий злочин, скоєний московськими людоїдами* (Слово Просвіти, 04–10.08.2022), *“повторення гріха Каїна”* (Літературна Україна, 23.04.2022). Проблема випрацювання уніфікованої дефініції описуваного денотата далека від розв’язання. Вона потребує зусиль фахівців воєнної науки, історії, політології і, зрозуміло, мовознавства.

Розширення семантичної структури слова, формування на його основі нових лексичних словосполучень і тих, які фразеологізуються, рельєфно віддзеркалює номінативна одиниця *майдан* (*Майдан*), яка після Помаранчевої революції, Революції гідності поповнила розряд лексем із глибинним ідеологічним змістом. Цей іменник має полісемантичну будову. У “Словникові української мови” в 11 томах зафіксовано такі його значення: 1. Велике незабудоване місце в селі або місті; 2. Невелике рівне місце на землі, призначене для чого-небудь; 3. діал. Лісова галявина; 4. діал. Столярня; 5. археол. Стародавня могила, розкопана згори (Білодід, 1973, т. 4, с. 597). Типовим для нього є перше значення, на базі якого розвинулися переносні (символічні) значення. Перейшовши межу первинної номінації, воно набуло експліцитних ознак вторинної номінації, диференційних характеристик слів-символів, спектр яких перманентно шириться, передовсім на рівні лексичних словосполучень (*Тарифний майдан*, *Мовний майдан*, *Податковий майдан*).

Семантичними модифікатами слова *Майдан*, які можна кваліфікувати залежно від контекстуального оточення і самостійними значеннями, та їхніми лексико-семантичними варіантами, є, зокрема, такі: 1. Місце, де виборюють права людини, де вона висловлює свою громадянську непокору, де відстоюються її демократичні свободи: *Нема у світі більше Україн, а ця одна – сьогодні на Майдані* (В. Слапчук); 2. Свідомий український народ: *...Якщо влада відступатиме від Майдану, – довір’я до неї впаде* (А. Солонський); 3. Велике зібрання людей, яке ухвалює щось важливе: *Мовне питання – на Майдан* (А. Троян); 4. Докорінна зміна в суспільстві, у суспільній свідомості: *Символами швидких змін стали уламки Берлінської стіни, “круглий стіл” у Варшаві і наш Майдан у Києві* (В. Ющенко); 5. Протестні акції, мирний протест, демократичні перетворення, зміни, які відбулися в Україні в післякучмівську та післяянуковичівську добу: *Не дай, Боже, нам відступити від того, що тепер образно називають Майданом* (М. Плав’юк); 6. Місце протестних акцій: *Люди стоять на Майдані. На всіх Майданах України. Це вже суцільний Майдан* (Л. Костенко). Ці еволюційні зміни фіксує й орфографічна практика: загальну назву передають малою буквою, тоді як власну – великою, бо ж ідеться не тільки про столичний майдан Незалежності, а й про багатотисячні майдани в усіх українських містах і селах, де люди сказали “Ні! – злочинній владі, олігархам, нечесним і брудним виборам, скомпрометованій державотворчості”, “Так! – чесній владі, українській незалежності й самостійності, європейському векторові розвитку держави”. Пор.: *На майдані запалювались ватри, біля них пританцьовували, гріючись, солдати* (П. Панч) – *Отож повертаємося на український революційний Майдан* (В. Яворівський) (див.: Степаненко, 2017, с. 12).

Процес семантичного оновлення лексеми *Майдан* у дещо пригальмованому вигляді триває і нині, новосформовані значеннєві сегменти узуалізуються. знаходять своє відображення в лексикографічних джерелах. У “Словникові української мови” в 20 томах семантичну структуру досліджуваної субстантивної лексеми розширено таким –

шостим – значенням: 6. (з великої літери). Масова тривала акція протесту проти влади під політичними або економічними гаслами, перев. на одній із центральних площ міста (від назви майдану Незалежності в центрі Києва, на якому вперше наприкінці 2004 р. відбулася така акція) (Широков, 2010, т. 8, с. 386). Позицію окремих реєстрових одиниць зайняли такі лексеми відагоронімного походження: *Майданення*. розм., рідко. Дія за знач. майданити; *Майданити*. розм. Проводити акції протесту проти певних дій або рішень влади; *Майданівець* (майданівка). розм. Учасник акцій протесту проти певних дій або рішень влади; *Майданник*. 1. розм. Те саме, що майданівець (Широков, 2010, т. 8, с. 386–387). Докладніший лексикографічний опис у вигляді утрадиційної моделі “значення слова // лексико-семантичні варіанти значення” подано в другій книзі додаткового тому до “Словника української мови” в 11 томах: 2. Майдан. (М велике). Масові національно-патріотичні протестні акції в Україні (за назвою Майдану незалежності в Києві). // Протестні акції, які зумовлені конкретними соціально-економічними причинами і в яких бере участь значна кількість людей. // (М велике і мале, а також у лапках). Масові акції проти влади в інших країнах; // Будь-яке місце, де відбуваються протестні акції (Гриценко та ін., 2017, кн. 2, с. 8). Похідного дієслівного утворення *майданити* в цьому виданні немає, однак у ньому поряд із відагоронімними лексемами *майданівці* (*майданівець*, *майданівка*) побутує реєстрове слово *майданівський* – Стос. до Майдану і прикметник до майданівці (Гриценко та ін., 2017, кн. 2, с. 8). Для нього характерними є висока частота вживання й активна сполучуваність на правах залежного атрибутивного модифікатора субстантивної конструкції.

Принагідно зауважимо, що від ойкохороніма *Майдан*, який набув ознак ідеологеми, утворилася низка похідних слів із позитивно або негативно конотованим змістом. У досліджуваному матеріалі, головню публіцистично-політичному дискурсі, зафіксовано такі одиниці різної частиномовної належності, а саме: 1) іменники: *автомайдан*, *антимайдан*, *антимайданівець* (*антимайданець*), *євромайдан*, *євромайданівець* (*євромайданець*), *євромайданер*, *новомайданівець*, *майданболітер*, *майданер*, *майданець*, *майданізм*, *майданкування*, *майдаун*, *майданник*, *майданцик*, *майданізація*, *майданство*, *майданс*, *майданофіл*, *майданофоб*, *майдизм*, *псевдомайданівець*, *мікромайдан*, *позамайдання*, *помайдання*, *постмайдан*, *розмайданення* та ін.; 2) прикметники: *новомайдановий*, *майданутий*, *передмайданний*, *післямайданний*, *позамайданний* та ін.; 3) дієслова *замайданитися*, *майданити*, *майданитися*, *майданути*, *майданутися*, *відмайданити*, *відмайданитися*, *замайданити*, *замайданитися*, *земайданитися*, *недомайданити*, *недомайданитися*, *перемайданити*, *перемайданитися*, *розмайданити*, *розмайданитися*, *майданикувати*, *розмайданутися* та ін.; 4) прислівники: *майданно*.

Поза лексикографічними берегами опинилися наповнені синхронною знаковістю пропріативи *Антимайдан* – короткотривалі мітинги 2004 року, підкріплені адміністративним ресурсом, на підтримку влади В. Януковича й проти євроінтеграційного курсу України та *Євромайдан* – масові багатотисячні акції в Україні на підтримку європейського вектора політики України. Енциклопедистів чекає постійна робота – адекватне лексикографічне опрацювання матеріалу цього ідеологічного узусу й багатьох інших.

Когнітивні алгоритми об’єктивації мовної картини світу з виокремленням в інформаційно-вербалізаційному просторі енциклопедичного дискурсу – складна інтелектуальна процедура, що вимагає широти фонових знань, ретельної систематизації, аргументації і – насамкінець – концептуалізації їх. Енциклопедичні гасла як індивідуальні

факти і як об'єднані за різними критеріями тематично туті сюжети слугують важливими носіями відомостей про світ у його найповнішому вимірі. Усе, про що йшлося вище, – або претекст до вилогізованого, повноцінно виструктурованого енциклопедичного гасла, або постскрипtum до нього, тобто синхронно вмотивований коментар. Нові часи, як відомо, накладають печать свого духу на все перебуле й цим розпросторюють шляхи-дороги майбутньому пізнанню. А воно, як твердить наука філософія і любомудрість життя, не має часових, просторових, причинових або будь-яких інших меж.

ЛІТЕРАТУРА

- Білодід, І. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови* (т. 1–11). Київ: Наук. думка.
- Бурячок, А. (1995). Про концепцію нової (остаточної) редакції українського правопису. *Мовознавство*, 1, 16–19.
- Бусел, В. (Ред.). (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ: Ірпінь.
- Вихованець, І., Непокупний, А., Ткаченко, О. (2002). Про новий тлумачний словник української мови. У В. Німчук (Ред.), *Мовознавство, доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі україністів* (с. 17–22). Київ.
- Городенська, К., Кабак, В. (2006). *Промова, або де ми помиляємося...* Київ: Стандарт.
- Гриценко, П., Винник, В., Гнатюк, І., Городенська, К. (Ред.). (2017). *Словник української мови в 11 томах. Додатковий том* (кн. 1–2). Київ: Дмитро Бураго.
- Єрмоленко, С. (2009). Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*, 3/4, 94–103.
- Железняк, М. (2009). Історія енциклопедичної справи в Україні. *Україна дипломатична*, 10, 1077–1081.
- Железняк, М. (2017). Українська електронна енциклопедистика: тенденції розвитку та місце в інформаційному просторі держави. *Енциклопедичний вісник України*, 8/9, 7–21. <https://doi.org/10.37068/evu.8-9.1>
- Железняк, М. (2021). Розвиток “Енциклопедії Сучасної України” в Інтернеті (за даними опитування користувачів). *Енциклопедичний вісник України*, 13, 22–45. <https://doi.org/10.37068/evu.13.3>
- Калиновська, О. (2008). Проблеми лексикографічного опису ідеологічно забарвлених лексичних одиниць. *Наукові записки НАУКМА. Філологічні науки*, 85, 35–39.
- Караванський, С. (2001). *Пошук українського слова, або боротьба за національне “Я”*. Київ: Академія.
- Кубійович, В. (Ред.). (1993–2003). *Енциклопедія Українознавства* (т. 1–11). Львів.
- Лісовий, В. (2011). Ідеологія. У кн. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін. (Ред.), *Енциклопедія Сучасної України* (т. 11). Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.
- Мазніченко, Є., Македон, В., Шарабанова, С., Яловнича, І. (Ред.). (2019). *Український правопис*. Київ: Наук. думка.
- Маленко, О. (2019). *Методика навчання української мови в школі: Дидактичні матеріали до навчальної дисципліни* (вид. 2-ге). Харків: НПУ імені Г. С. Сковороди.

роди.

- Мовчун, Л. (2018). Додатковий том Словника української мови в 11 томах: досвід і проблеми укладання. *Українська мова*, 65, 112–123. <https://doi.org/10.15407/ukrmoва2018.01.112>
- Протианглізм від Ірини Фаріон. (2021, 20 верес.). *Слово Просвіти*. <http://slovoprosvity.org/2021/09/20>
- Селіванова, О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава, Київ: Довкілля.
- СТБ. (2022). *Вікіпедія*. <https://uk.wikipedia.org/wiki/СТБ>
- Степаненко, М. (2017). *Політичне сьогодення української мови : актуальний перифрастикон*. Харків: Іванченко І. С.
- Степаненко, М. (2018). *Публіцистично-політичні перифрази в українській мові: 2017 рік*. Полтава: Дивосвіт.
- Фаріон, І. (2020–2022). Протианглізм. *YouTube*. <https://youtube.com/playlist?list=PLSnlkbZxSf-u8hmHVSQrMyTlFIcb1hEyp>
- Широков, В. (Ред.). (2010–). *Словник української мови* (т. 1–20). Київ: Наук. думка.

REFERENCES

- Bilodid, I. (Ed.). (1970–1980). *Slovník ukraínskoi movy [Dictionary of Ukrainian Language]*. Kyiv: Naukova dumka.
- Buriachok, A. (1995). Pro kontseptsiiu novoi (ostatochnoi) redaktsii ukraínskoho pravopysu [On the concept of the new (final) edition of the Ukrainian Orthography]. *Movoznavstvo*, 1, 16–19.
- Busel, V. (Ed.). (2001). *Velykyi tlmachnyi slovník suchasnoi ukraínskoi movy [Big Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language]*. Kyiv: Irpin.
- Farion, I. (2020–2022). Protyanhlyzm [Anti-anglicism]. *YouTube*. <https://youtube.com/playlist?list=PLSnlkbZxSf-u8hmHVSQrMyTlFIcb1hEyp>
- Horodenska, K. & Kabak, V. (2006). *Promova, abo de my pomyliaiemosia...* Kyiv: Standart.
- Hrytsenko, P., Vynnyk, V., Hnatiuk, I., Horodenska, K. (Eds.). (2017). *Slovník ukraínskoi movy v 11 tomakh. Dodatkovyi tom [Dictionary of Ukrainian Language in 11 volumes. Additional volume]* (books 1–2). Kyiv: Dmytro Buraho.
- Kalynovska, O. (2008). Problemy leksykohrafichnoho opysu ideolohichno zabarvlenykh leksychnykh odynyts [Issues of lexicographic description of ideologically colored lexical units]. *Scientific Bulletin of National University Kyiv Mohyla Academy. Philology Series*, 85, 35–39.
- Karavanskyi, S. (2001). *Poshuk ukraínskoho slova, abo borotba za natsionalne “Ya” [Search for the Ukrainian word, or struggle for the national “Me”]*. Kyiv: Akademiia.
- Kubiiovych, V. (Ed.). (1993–2003). *Entsyklopediia Ukraínznavstva [Encyclopedia of Ukraine]* (vol. 1–11). Lviv.
- Lisovyi, V. (2011). Ideolohiia [Ideology]. In I. Dziuba, A. Zhukovskyi, M. Zhelezniak, et al (Eds.), *Encyclopedia of Modern Ukraine* (vol. 11). Kyiv: The NASU Institute of

Encyclopedic Research.

- Malenko, O. (2019). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy v shkoli: Dydaktychni materialy do navchalnoi dystsypliny* [Methodology of Teaching Ukrainian at Schools. Didactic Materials for the Academic Discipline. Second Edition, Improved and Extended] (2-d ed.). H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.
- Maznichenko, Y., Makedon, V., Sharabanova, S., Yalovnycha, I. (Eds). (2019). *Ukrainskyi pravopys* [Ukrainian Orthography]. Kyiv: Naukova dumka.
- Movchun, L. (2018). Dictionary of the Ukrainian Language (Supplement): Experience and Problems of Compiling. *Journal Ukrainian Language*, 65, 112–123. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2018.01.112>
- Protyanhlyzm vid Iryny Farion. (2021, 20 Sept.) [Anti-anglicism from Iryna Farion]. *Slovo Prosvity*. <http://slovoprosvity.org/2021/09/20/>
- Selivanova, O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern Linguistics: Encyclopedia of Terminology]. Poltava, Kyiv: Dovkillia.
- Shyrovkov, V. (Ed.). (2010 –). *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of Ukrainian Language] (vol. 1–20). Kyiv: Naukova dumka.
- STB. (2022). Wikipedia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/СТБ>
- Stepanenko, M. (2017). *Politychne sohodennia ukrainskoi movy: aktualnyi peryfrastykon: monohrafiia* [The political present of the Ukrainian: the topical periphrasticon: monograph]. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I. S.
- Stepanenko, M. (2018). *Publitsystychno-politychni peryfrazy v ukrainskii movi: 2017 rik* [Publicistic-political periphrases in the Ukrainian: year 2017]. Poltava: Dyvosvit.
- Vykhovanets, I., Nepokupnyi, A., Tkachenko, O. (2002). Pro novyi tlumachnyi slovnnyk ukrainskoi movy [On the new Explanatory Dictionary of Ukrainian]. In V. Nimchuk (Ed.), *Movoznavstvo, dopovidi ta povidomlennia na IV Mizhnarodnomu konhresi ukrainistiv* [Linguistics, Communications and Reports of 4th International Congress of the Ukrainists] (pp. 17–22). Kyiv.
- Yermolenko, S. (2009). Minlyva stiikist movnoi kartyny svitu [Flexible persistence of the Linguistic picture of the world]. *Movoznavstvo*, 3/4, 94–103.
- Zhelezniak, M. (2009). Istoriia entsyklopedychnoi spravy v Ukraini [History of Encyclopedia Practice in Ukraine]. *Diplomatic Ukraine*, 10, 1077–1081.
- Zhelezniak, M. (2017). Ukrainian online encyclopaedic studies: development trends and place in the information space of the state. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 8/9, 7–21 <https://doi.org/10.37068/evu.8-9.1>
- Zhelezniak, M. (2021). Online promotion of the Encyclopedia of Modern Ukraine (results of user's survey study). *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 13, 22–45. <https://doi.org/10.37068/evu.13.3>